

Macro-economische rol van de collectieve sector in evolutie

door D. HEREMANS*

I. INLEIDING

De economische teruggang in de zeventiger jaren heeft de tegenstromen tegen de traditionele macro-economie doen aanzwellen. Op dit ogenblik is er van een éénduidig macro-economisch denkpatroon nog nauwelijks sprake.

Overheerst door de Keynesiaanse revolutie speelde de na-oorlogse macro-economie hoofdzakelijk in op de korte termijnbekommernissen. Hiermee zat de economie op dezelfde korte golflengte als het politiek proces dat er gretig via meer economisch dirigisme op inhaakte.

Het korte termijn macro-economisch beleid bracht echter op langere termijn met de uitdeining van de collectieve sector belangrijke structurele verschuivingen in de economie teweeg. Paradoxaal genoeg bood hetzelfde macro-economisch denken weinig inzicht in die lange termijn structurele ontwikkeling. De gehanteerde macro-economische aggregaten blijken immers al te weinig aangepast om als indicatoren van structurele ontwikkelingen te fungeren. Door de versluiering ervan werden bijgevolg dergelijke evoluties verder in de hand gewerkt.

---

* Centrum voor Economische Studiën, K.U. Leuven.
De auteur is H. Geeroms erkentelijk voor logistieke assistentie in het kader van het onderzoeksproject: Groeivertraging in de Belgische Economie. Een institutionele-structurele verklaring.

Vandaar de nood aan alternatieve benaderingen om de ingrijpende rol van de collectieve sector beter tot uiting te brengen. Bij een aantal van deze analyses die een meer institutionele inslag vertonen wordt in deze bijdrage verder stilgestaan.

II. EVOLUTIE IN HET MACRO-ECONOMISCH BELEID

In de na-oorlogse macro-economie staat het Pigou-Keynesbeeld van de onpartijdige staat die het algemeen belang dient centraal. Een verstandig overheidsbeleid is het noodzakelijke tegengewicht voor de instabiliteit die resulteert uit de marktwerking. Vandaar de klemtoon op een discretionair beleid waarbij het (anti-cyclisch) begrotingsbeleid, o.m. via overheidsinvesteringen, als het voornaamste instrument gezien wordt om de aggregatieve vraag op korte termijn te stabiliseren.

Overigens overheerst de opvatting dat naargelang de collectieve sector zich uitbreidt de economie als het ware automatisch meer en meer gestabiliseerd wordt. Immers, (progressieve) inkomstenbelastingen en de transferuitkeringen van de sociale zekerheid versterken dan hun rol als ingebouwde stabilisatoren.

De korte termijn stabiliserende rol, die voor de collectieve sector was weggelegd, werd in de realiteit gaandeweg aangegrepen om andere objectieven m.b.t. de inkomensherverdeling te dienen. Aldus is het macro-economisch beleid, dat in het verleden op een consensuele basis een stabiele economische groei vermocht te genereren, meer en meer verزند in verdelingsconflicten. De reacties in België op de recente herstelmaatregelen illustreren het eens te meer. Niet de bekommernissen voor de algemene economische welvaart en groei op langere termijn, maar wel de korte termijn implicaties voor de relatieve posities van de belangengroepen primeren. Overeenkomstig een nefaste nul-som-perceptie is de economie verengd geworden tot de verdelingsaspecten.

Ongetwijfeld heeft in het midden van de zeventiger jaren de inflatie, die tegelijk oorzaak en gevolg is van een dergelijke evolutie, als een katalysator gewerkt. Door de ontwrichting van de signaalfunctie van het prijssysteem hebben de individuen en bedrijven verkeerde intertemporele beslissingen genomen m.b.t. sparen en investeren en werd de werking van de markteconomie grondig verstoord. Bovendien worden er bij sterke progressiviteit en niet-indexering van de belastingschalen steeds meer middelen naar de overheid gekanaliseerd. Het

overheidsoptreden zelf wordt overwegend redistributief georiënteerd, wanneer de belangengroepen in toenemende mate druk gaan uitoefenen om via allerlei overheidsmaatregelen, zoals inkomens- en prijspolitiek, subsidies, huurcontroles enz. verliezen aan reëel inkomen tengevolge van de inflatie te compenseren.

Voorals n.a.v. de ontsporing in de inflatie, waartoe de korte termijn macro-economische theorie en politiek van Keynesiaanse inspiratie uiteindelijk geleid heeft, zijn er recent tal van reacties losgekomen.

T.o.v. de eenzijdige vraagoriëntatie van het Keynesianisme wordt de noodzaak beklemtoond van een meer aanbodgerichte visie in de zgn. "supply side economics". Meer algemeen worden er vraagtekens geplaatst bij de zin van een stabilisatiebeleid door de overheid. In de nieuwe klassieke opvatting is het overheidsoptreden in de praktijk, tengevolge van verdragingsproblemen bij de uitvoering en omwille van de verdringingseffecten op de marktwerking, zelf een van de belangrijke oorzaken van onevenwichten in de economie. Volgens de rationele verwachtingstheorie is elke macro-economische stabilisatiepolitiek zelfs principieel onmogelijk. Bedrijven en individuen laten zich leiden door de verwachtingen die zij (rationeel) vormen. Ook hun anticipatie van het overheidsbeleid gaat hun gedragsrelaties structureel beïnvloeden. De economie blijkt dan geen machine te zijn, waarvan de reactie op bepaalde overheidsmaatregelen vaststaat, zoals in de Keynesiaanse multipliertheorieën¹.

Het falen van het macro-economisch stabilisatiebeleid wordt echter tegelijkertijd ook aangegrepen om een "ander" overheidsbeleid te bepleiten. Zo zijn er in de Westerse landen meer en meer stemmen opgegaan voor het voeren van een industriepolitiek, d.w.z. een meer micro-economisch gericht overheidsingrijpen dat zich rechtstreeks in de allocatieve sfeer beweegt. Ondanks het overheidsfalen is het ideale Pigou-Keynesbeeld van de overheid in die opvatting blijkbaar niet aangetast geworden.

Ongetwijfeld kan de huidige macro-economie er niet aan voorbijgaan om de micro-economische grondslagen meer bij de analyse te betrekken. In die optiek gaan er ook stemmen op om de macro-economische theorie en politiek te heroriënteren naar de fundamentele vraagstelling: het al of niet zelfregulerend karakter van de economie².

Dezelfde opdracht geldt nochtans ook m.b.t. de micro-economische grondslagen van de collectieve besluitvormingsmechanismen die het overheidsoptreden bepalen. Een beter inzicht in de macro-economische rol van de collectieve sector noopt dan tot een verdere analyse

van de interrelaties tussen de politiek en de economie. De werking van de economie dient in een bredere institutionele context, waarbinnen zich organisatorische, sociale en politieke processen afspelen, bestudeerd te worden.

III. ECONOMIE EN COLLECTIEVE BESLUITVORMING

De analyse van de politiek en de economie is aldus een aantal raakvlakken gaan vertonen. Enerzijds is er de economische theorie van het politiek gedrag, waar het gaat om een economische verklaring van het politiek handelen. Anderzijds zijn er analyses die de invloed van de politiek op de economische realiteit trachten te achterhalen.

Aan de basis van de evolutie in de opvattingen omtrent de rol die weggelegd is voor de collectieve sector in de economie ligt een nadere analyse van de collectieve besluitvorming en meer bepaald van de werking van het politieke proces.

Traditioneel overheerste, zoals in de Pigou-Keynes visie, de normatieve welvaartseconomische opvatting, waarbij een abstracte overheid ipso-facto geacht wordt het algemeen belang na te streven, en dan ook moet optreden om de minste marktfaling te corrigeren.

Uit positief economische benaderingen, gegroeid uit de feitelijke observatie van collectieve besluitvormingsprocessen en het overheids-optreden, is recent een meer ontnuchterend beeld naar voren gekomen. De concrete overheid is geen "deus ex machina", maar slechts een menselijke organisatie, bestaande uit politici en bureaucraten, die macht en prestige nastreven via zo groot mogelijke budgetten. Op de politieke markt spelen zij daartoe al te gretig in op de vraag naar allerlei overheidsprogramma's vanwege drukkinggroepen met specifieke belangen. Collectieve falingen worden daarbij gesubstitueerd voor marktfalingen.

De korte en lange termijn implicaties van de interrelatie tussen het sociopolitieke en het economische werden empirisch in een aantal studies, hoofdzakelijk in de V.S.A., onderzocht.

De korte termijn oriëntatie van de economische politiek is getoetst geworden in de theorie van de *politieke conjunctuurcyclus*³. Het economisch beleid blijkt sterk afhankelijk te zijn van korte termijn politieke factoren, zoals verkiezingsdata, resultaten van opiniepeilingen en zo meer. Schommelingen in de economische activiteit, en meer bepaald in de inflatie en werkloosheid, worden mede veroorzaakt

door de jacht van politici op populariteit en op stemmen, hetgeen niet bevorderlijk blijkt voor de economische welvaart op langere termijn.

Op langere termijn blijkt volgens M. Olson het economische beleid meer en meer te lijden aan fenomenen van *institutionele sclerose*⁴. Over de tijd heen gaan steeds meer bijzondere belangengroepen, opgezet met de bedoeling een groter deel van het nationaal inkomen naar zich toe te trekken, de collectieve besluitvorming overheersen. Daarbij oefenen zij vooral druk uit op de politieke markt met de bedoeling de dwangmacht van de overheid voor hun doeleinden in te schakelen. Als gevolg daarvan gaat de collectieve sector uitdeinen ten nadele van de marktsector. Politieke allocatiemechanismen gaan de normale marktallocatie verdringen. Gevolg is dat het economisch verloop niet langer beheerst wordt door de bekommernis tot bijkomende welvaartscreatie, m.a.w. door economische groei, maar door het driezijdig verdelingsconflict tussen overheid, bedrijven en werknemers.

Van uitgesproken Europese signatuur daarentegen zijn gelijkaardige studies omtrent het economisch *draagvlak*. Onder deze noemer heeft zich een literatuur ontwikkeld die de interacties tussen de collectieve sector en de economie, en meer bepaald het optreden van verdringingseffecten in dit verband, bestudeert. Vergeleken met hoger aangehaalde V.S.A. studies is de draagvlakdiscussie niet zo uitgesproken micro-economisch gefundeerd in de analyse van de collectieve besluitvormingsmechanismen. De bindingen met de ruimere problematiek van de economische en politieke orde krijgen er dan ook minder aandacht. Veelal beperkt het zich naar aanleiding van de economische teruggang van het laatste decennium tot de kwestie of er aan de omvang en het expansieritme van de collectieve sector geen economische grenzen zijn gesteld.

Waar tengevolge van het overheersen van de traditionele korte termijn macro-economie de "trade-off" tussen efficiëntie en billijkheid vervaagd was, worden nu ook m.b.t. de macro-economische rol van de collectieve sector de keuzeproblemen opnieuw centraal gesteld.

IV. HET ECONOMISCH DRAAGVLAK

In recente studies over het draagvlak worden de collectieve keuzeproblemen die zich stellen vanuit een macro-economische invalshoek benaderd. Vnl. in Nederland, n.a.v. de bekommernis van kringen rond de P.V.D.A. dat het veilig stellen van de collectieve voorzienin-

gen in de verzorgingsstaat een versterking van het draagvlak van de economie vereiste, werden er daarover wetenschappelijke studies uitgevoerd⁵. Concreet resultaat daarvan is dat er door de Nederlandsche Bank regelmatig een aantal nieuwe macro-economische indicatoren van meer structurele aard gepubliceerd worden, die een belangrijke rol spelen bij de beleidsvoorbereiding.

De idee van een economisch draagvlak, in de zin van de produktieve sector die de niet-produktieve sector moet dragen, is nochtans verre van nieuw. Ten tijde van de Physiocraten werd alleen de landbouwsector geacht produktief te zijn. De landbouw was de sector die het surplus creëerde waarvan dan de rest van de economie, meer bepaald de handelaarsklasse en de hofhouding leefde. Door A. Smith werd het draagvlak uitgebreid tot de industriële sector. Tegelijk waarschuwde hij reeds voor het gevaar van een te sterk groeiende publieke sector:

“The whole, or almost the whole public revenue, is in most countries employed in maintaining improductive hands ... Such people, as they themselves produce nothing, are all maintained by the produce of other man's labour. When multiplied, therefore, to an unnecessary number, they may in a particular year consume so great a share of this produce, as not to leave a sufficiency for maintaining the productive labourers, who should reproduce it next year”⁶.

Ook bij K. Marx zijn alleen de primaire en secundaire sector produktief en de diensten- en overheidssector niet. Het onderscheid wordt tot vandaag in de nationale rekeningen van communistische landen aangehouden, in de zin dat tertiaire activiteiten niet tot het BNP gerekend worden.

N.a.v. het desindustrialiseringsproces in de zeventiger jaren is de idee van het industriële draagvlak opnieuw opgedoken. In Groot-Britannië stelden R. Bacon en W. Eltis dat de trage economische groei er te wijten was aan een te kleine industriële en open sector⁷. Gegeven de grote internationale afhankelijkheid dient er aan de toenemende importbehoeften beantwoord te worden door een compenserend exportaanbod. In die zin bestaan er inderdaad grenzen aan de expansie van de “gesloten” sector van de economie t.o.v. de “open” sector. Nochtans moet opgemerkt worden dat de grotere openheid van de industriële sector t.o.v. de dienstensector niet betekent dat het draagvlak zich zou beperken tot de industrie. Tengevolge van toenemende specialisatie situeert zich meer en meer dienstenverlening, die essentieel is voor de continuïteit van de secundaire sector, in de tertiaire sector. M.a.w. de verwevenheid en interrelaties in de economie zijn, zoals blijkt uit de input-output tabellen, zo complex geworden dat men

bezwaarlijk het ene als het draagvlak van het andere kan gaan bestem-
pelen.

De meer recente toepassing dan van de draagvlakidee op het onderscheid tussen privé-sector en collectieve sector, waarbij de eerste het produktieve draagvlak zou zijn van de tweede, dreigt tot dezelfde misvattingen aanleiding te geven. Collectieve uitgaven, voor bijvoorbeeld het juridische apparaat, infra-structuur, onderwijs enzomeer, zijn essentieel voor de werking van de economie. In dit opzicht bestaat er een duidelijk complementariteitsverband tussen privé-sector en publieke sector. Overheidsbedrijven, die produkten en diensten voortbrengen analoog aan privé-bedrijven, kunnen bezwaarlijk uit het produktief draagvlak uitgesloten worden. Gaat men aldus op een juridische basis de economie opdelen, dan krijgt de discussie overigens al te vlug een ideologische inslag.

Desondanks is de voorstelling van de fundamentele spanning tussen beperkte economische mogelijkheden t.o.v. de veelheid van maatschappelijke behoeften, via de idee van een economische onderbouw die restricties oplegt aan de collectieve bovenbouw, aantrekkelijk gebleven. Vermoedelijk omdat het intuïtief overkomt als een soort toepassing van de wet van de zwaartekracht op de economie.

Blijkt de juridische opdeling tussen privé en publiek tekort te schieten, dan kunnen nochtans verschillen in allocatiemechanismen in de economie een basis voor een tweedeling vormen. Op eerder micro-economische grondslagen kan men onderscheiden tussen een sector die zelffinancierend is, en een sector die gefinancierd wordt door heffingen op de zelffinancierende sector. De eerste stemt overeen met de marktsector, de tweede met de budgetsector⁸.

Het onderscheid valt niet volledig samen met de tweedeling privé-sector en collectieve sector. De collectieve sector hoeft niet volledig via budgetmechanismen gefinancierd te worden, hoewel dit in feite wel overwegend het geval is. Zoals overheidsbedrijven mede in de markt gefinancierd worden, zou ook voor andere collectieve uitgaven een meer marktanaloge financiering kunnen ingevoerd worden. De privé-sector bevat ook heel wat produktie-eenheden in de medische, sociale en culturele sfeer die grotendeels via budgetmechanismen gefinancierd worden en dienovereenkomstig tot de budgetsector behoren.

De tweedeling berust dan op het feit dat micro-economisch bekeken de budgetsector, die zelf geen netto-fiscale capaciteit heeft, onbetwistbaar gefinancierd wordt door heffingen op de marktsector. In die zin vormt de marktsector het financieel draagvlak van de budgetsector.

Het macro-economisch beeld stemt daar niet mee overeen, in zover de marktsector tegelijk profijt trekt uit collectieve goederen en diensten waarvoor hij niet hoeft te betalen. Er wordt dan – min of meer achteraf en indirect – een bijdrage voor de collectieve financiering verkregen door de belastingheffing⁹. Toegegeven moet worden in dit verband dat het ongenueanceerd gebruik van de term draagvlak niet altijd verhelderend werkt. De macro-economische implicaties volgen dan uit het feit dat in een dynamische context de financieringswijze van de budgetsector, en met name het losmaken van de directe band tussen offer en prestatie, de mogelijkheid van economische distorties in de besluitvorming vergroot.

V. MACRO-ECONOMISCHE CONTINUITEIT

Het onderscheid tussen marktsector en budgetsector biedt dan de mogelijkheid de dynamiek tussen financiële onder- en bovenbouw derwijze te beschrijven dat een nieuw licht kan geworpen worden op macro-economische vraagstukken. Daarbij berust de analyse niet langer op abstracte welvaartstheoretische probleemstellingen, maar wel op het feitelijk observeren van het functioneren van de economie.

Vastgesteld wordt dat er in de marktsector een rechtstreekse band bestaat tussen kosten en baten. De financiële discipline verplicht tot het maken van duidelijke keuzen. Wat men in de sfeer van de vrije inkomensbesteding beslist uit te geven in één richting betekent tegelijkertijd het afzien van andere bestedingen.

In de budgetsector ontbreekt dergelijke rechtstreekse band omdat de heffingen niet noodzakelijk aan een spontane financieringsbereidheid beantwoorden. Een verhoging van de uitgaven in de budgetsector zal bij de belastingsplichtingen niet spontaan gepaard gaan met het aanvaarden van geringere overblijvende vrije bestedingsmogelijkheden. Men reageert niet onverschillig op de inbreuk op het vrij beschikbaar inkomen door de belastingheffing. De druk die alsdan ontstaat brengt een afwentelingsdynamiek op gang met de daaraan verbonden verdelingsconflicten.

De verscherping van het driezijdig verdelingsconflict tussen bedrijven, werknemers en overheid heeft belangrijke macro-economische implicaties. Alleen via dergelijke combinatie met het afwentelingsmodel krijgt het draagvlakconcept van de marktsector een wezenlijke economische betekenis.

Wanneer bij een lastenverhoging ten behoeve van de collectieve sector de werknemers trachten hun reële arbeidsinkomen in stand te houden, leidt de afwenteling van de lasten tot een uitholling van de positie van de bedrijven. Het kapitaalinkomen wordt dan te klein voor de noodzakelijke investerings- en innovatie activiteit, waardoor de continuïteit van de marktsector wordt aangepast. Op termijn wordt hierdoor de financieringsbasis van de budgetsector zelf aangevreten.

De macro-economische gevolgen van de afwentelingsproblematiek doen zich minder scherp voor in perioden van economische groei, omdat er na verdeling dan gewoonlijk nog een stuk overblijft voor de marktsector. Is de toename van het nationaal inkomen beperkt, dan treden er spanningen op die de verdeling ervan over markt- en collectieve bestedingen onder druk zet. Het vormt de voedingsbodem voor een nog sterkere afwenteling en brengt een repercussieproces op gang waarbij het relatief aandeel van de collectieve sector verder toeneemt. De continue groei van de collectieve sector wordt (tijdelijk) gekocht met discontinuïteit van de marktsector¹⁰.

Het geschetste proces manifesteert zich in eerste instantie in de open sector van de economie en met name in de industriële sector. Aangezien zij meestal prijsnemers zijn op de wereldmarkt, beschikken de bedrijven er niet over dezelfde terugwentelingsmogelijkheden via prijsverhogingen als de bedrijven in de beschutte sectoren. Kleine open economieën zijn bijgevolg zeer gevoelig aan dergelijke verstoringende processen.

In Nederland werd dit model ter verklaring van de economische teruggang in diverse studies verder uitgewerkt. De explosie van de collectieve sector in de tweede helft van de zeventiger jaren wordt gezien als het resultaat van een repercussieproces: lastenverhogingen met dalende winstmarges, dalende investeringen en inkrimping van de marktsector tot gevolg; toenemende werkloosheid wordt via werkloosheidsvergoedingen opgevangen in de collectieve sector, die aldus op een onbedoelde wijze uitbreidt¹¹.

Hoewel dergelijke analyse totnogtoe slechts sporadisch voor België is uitgewerkt geworden, wijzen vele economische factoren erop dat ons land in de tweede helft van de zeventiger jaren is terechtgekomen in dezelfde vicieuze cirkel van: lastenverhoging - tewerkstellingsvernietiging - verdere lastenverhoging... . Bij de explosieve ontwikkelingen van de laatste jaren rijst de vraag of een kleine open economie zoals België zich een collectieve sector kan permitteren die én groter is én sneller groeit dan bij de handelspartners.

VI. BESLUIT

Nu het macro-economisch beleid bij gebrek aan economische groei meer en meer verzand is in verdelingsconflicten, worden er bij de belangrijke rol, die in de traditionele korte termijn macro-economie aan de collectieve sector wordt toebedeeld, heel wat vraagtekens geplaatst.

Toenemende economische distorties ten gevolge van politieke conjunctuurcycli op korte termijn en institutionele sclerose op langere termijn komen aan het licht. De micro-economische verklaring ligt bij fundamentele verschillen in de werking van de allocatiemechanismen tussen de budgetsector en de marktsector. De budgetmechanismen in de collectieve sector versluieren de economische keuzeproblemen en brengen een afwentelingsdynamiek op gang. Gevolg is een verscherping van het driezijdig verdelingsconflict overheid, werknemers en bedrijven, waardoor de continuïteit van de economische welvaartscreatie in het gedrang komt.

Uitgaande van een dergelijke analyse bestaat de fundamentele beleidsoptie van de laatste jaren in Nederland in een zgn. tweesporenbeleid, gericht op herstel van een zekere harmonie in de ontwikkeling van de marktsector en de collectieve sector. Zolang in België deze structurele aspecten van de economische teruggang niet onderkend worden, blijft het saneringsbeleid op een verkeerd spoor voortsukken. De hamvraag blijft natuurlijk of er een voldoende maatschappelijk draagvlak voor een verdere beleidsombuiging aanwezig is.

NOTEN

1. M. Brouwers, M.J. Ellman (1983).
2. A. Leijonhufvud (1981).
3. W.D. Nordhaus (1975); B.S. Frey & F. Schneider (1978).
4. M. Olson (1982).
5. Voor enkele representatieve bijdragen zie Vereniging voor Staathuishoudkunde, Preadvies (1981).
6. A. Smith (1776), blz. II.3.
7. R. Bacon, W. Eltis (1978).
8. B. De Vries (1978).
9. A.J. Vermaat (1979).
10. H.C. Vanderwielen (1981), G.A. Kessler (1981).
11. D. Heremans, H. Geeroms (1984).

REFERENTIES

- Bacon, R. and Eltis, M., 1978, *Britain's Economic Problem: Too Few Producers*, (MacMillan, London).
- Brouwers, M. and Ellman, J., 1983, *De collectieve sector in crisis*, (Kluwer, Deventer).
- De Vries, B., 1978, Collectieve sector en marktsector: keuze of complement?, *Economisch Statistische Berichten*, 25 oktober.
- Frey, B.S. and Schneider, F., 1978, An Empirical Study of Politico-economic interactions in the U.S., *Review of Economics and Statistics*.
- Heremans, D. en Geeroms, H., 1984, Marktsector en budgetsector in België. Grenzen aan het overheidsbeslag, *Leuvense Economische Standpunten*, nr. 30.
- Kessler, G.A., 1981, De crisis van de verzorgingsstaat, in Vereniging voor Staatshuishoudkunde, preadviezen, *Overlevingskansen van de verzorgingsstaat*, (Stenfert Kroese, Leiden).
- Leijonhufvud, A., 1981, *Information and coordination: Essays in Macro-economic Theory*, (Oxford University Press, New York).
- Nordhaus, W.D., 1975, The Political Business Cycle, *The Review of Economic Studies*, 2.
- Olson, M., 1982, *The Rise and Decline of Nations*, (Yale University Press, New Haven).
- Smith, A., 1776, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*.
- Vanderwielen, H.C., 1981, Groei van de collectieve sector: gewild of ongewild?, in *Zoeklicht op Beleid*, (Stenfert Kroese, Leiden).
- Vermaat, A.J., 1979, *Het economisch draagvlak*. Mythe of analytisch middel, Discussienota, Vrije Universiteit Amsterdam, nr. 8.